

Pregledni članak

UDK: 323.28(4)

Primljeno u uredništvo: 25. studenog 2006.

Prihvaćeno za tisak: 05. veljače 2007.

Različiti aspekti terorizma u Europi

OLIVERA INJAC*

Sažetak

S obzirom na složenost pojave terorizma, koja gotovo da nema pandana u nekoj drugoj pojavi ili fenomenu, kao jednog od oblika manifestacije nasilja u cilju ostvarivanja političkih ili drugih ciljeva, potrebno ga je razmotriti sa nekoliko različitih aspekata, shodno njegovom društvenom utjecaju.

Naime, terorizam ne samo što ima sociološke, psihološke, političke, historijske i međunarodno-pravne konotacije, već i svaki od navedenih segmenata uzrokuje njegovu pojavu. Izučavanje terorizma mora se temeljiti ne samo na kontekstu koji ga uzrokuje, već i na posljedicama koje izaziva svojom nasilnom aktivnošću. Ovo tim prije iz razloga što su najizraženiji ciljevi terorističkih napada uvjetovani ideološkim, etno-separatističkim i vjerskim, točnije islamsko-fundamentalističkim elementima.

Ključne riječi: terorizam, aspekti terorizma, utjecaj, uzroci i posljedice terorizma, etika terorizma

*

Mr. sc. Olivera Injac, djelatnica Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Crne Gore, Bulevar Svetog petra Cetinjskog 6, Podgorica; e-mail: injacfamily@cg.yu

Sociološki aspekti pojave terorizma

*"Ako čovjek hoće učiniti od sebe Boga,
on prisvaja sebi pravo nad životom i smrću drugih"*
(Camus, 1976, 237)

U sociološkom kontekstu, terorizam može biti promatran kroz utjecaj društvenih procesa na njegovo nastajanje, ali i kroz njegov utjecaj na društvo.

Historiju ljudskog društva, između ostalog, karakterizira i sistematska primjena nasilja, odnosno nezakonita upotreba sile da bi se iznudilo određeno ponašanje ljudi protivno njihovoj volji. Često prisutnost terorističkog nasilja ukazuje na postojanje nepomirljivih društvenih razlika.

"Fenomen terorizma nije svakako ništa novo u historiji. Naprotiv, moglo bi se reći da je star koliko i samo ljudsko društvo: uvijek je bio simptom bolesti, manjkavosti i nesavršenosti određenog društvenog sistema ili poretka u svijetu" (Ivanović, 2002, 3).

Dakle, među faktorima koji pogoduju razvoju terorizma najčešće se nalaze oni koji pripadaju sociološkoj i političkoj sferi. To se prije svega odnosi na način kako je neko društvo organizirano, kakav mu je politički i ekonomski sistem, historijski i kulturni uvjeti, zatim problemi običnih ljudi i mehanizmi za njihovo otklanjanje i slično. Stoga, u društvima koja mirnim putem razrješavaju unutrašnja nezadovoljstva, koja uživaju blagodati demokracije, ljudskih prava i koja nisu deprivilegirana globalizacijom, teroristička aktivnost se nikad ne javlja kao društveno ukorijenjena djelatnost koja se ne može kontrolirati (Folk, 2003, 72).

S vremenom je terorizam postao globalna pojava u čijoj su osnovi, osim političkih i ekonomskih, socijalni i religijski motivi. Iako je u osnovi riječ samo o jednom od vidova političkog nasilja, terorizam u suvremenim uvjetima predstavlja višedimenzionalan politički fenomen.

Stoga, suvremeni terorizam diktiraju i pogoduju mu određeni strukturni procesi kao što su modernizacija, demokracija i društvena nestabilnost. Također, postoje stavovi da i globalizacija utječe na razvoj terorizma (Eisenstadt, 2004, 111). Naime, s razvojem globalizacije promijenila se situacija u okviru pojedinih nacija i država, ali i na kompletnoj svjetskoj sceni. To je u mnogim društvima prouzrokovalo nastanak agresije i prijetnji, jer su pojedine grupe smatrale da im takav novi sistem, zasnovan na zajedničkom utjecaju i nametanju unutrašnjih i vanjskih sila, podriva tradicionalističke i religijske vrijednosti.

Inače, takve društveno-političke situacije u kojima dominacija i monopolicizacija od strane jednog aktera izaziva vlastiti protumehanizam, J. Baudrillard naziva *terorističkim transferom situacije*. Dakle, kako ovaj autor ističe: "Sve posebnosti (vrste, pojedinci, kulture) koje su vlastitom smrću platile uspostavu svjetskoga toka kojim upravlja jedna jedina sila, osvećuju se danas tim *terorističkim transferom situacije*?" (Baudrillard, 2003, 12).

Pored toga, nezaobilazno se javljaju neki faktori koji su u vezi sa sociološkim aspektom terorizma. Na prvom mjestu, to je utjecaj religije, što je posebno karakteristično kod Islama, koji je trenutno "najnetolerantnija civilizacija od svih monoteističkih religija" (Huntington, 2002, 67). Naime, islamski fundamentalizam je zastupljen u islamskim društvima, ali i kod islamskih manjina koje žive u neislamskim društvima i to, uglavnom, u krajnjem vidu kao samožrtvovanje koje je odgovor na zapostavljenost. Izgradnju suvremenog islamskog identiteta potakli su spomenuti procesi koji su shvaćeni kao nametnuti (modernizacija, globalizacija i propadanje nacionalnih država).

"Isključivanje iz modernoga doba poprima vjersko značenje: stoga, samožrtvovanje postaje način borbe protiv isključivanja" (Castells, 2002, 30).

Također, tu je još jedan bitan faktor utjecaja – radi se o socijalnom statusu, jer postoje stavovi da i siromaštvo često potiče teroriste da čine beskrupulozne akte nasilja. Međutim, ovakve konstatacije zahtijevaju oprez, posebno ukoliko se ima u vidu socijalni status i obrazovni profil suvremenih, globalnih terorista. Na osnovu nekih primjera može se doći do zaključka da su suvremeni teroristi obrazovani i da su iz srednjeg ili višeg staleža. Ovo se posebno može uočiti na osnovu analiza stručnjaka za terorizam poslije 11. rujna 2001. godine, koji su procijenili da su članovi najpoznatijih islamskih terorističkih organizacija mladi, obrazovani ljudi, koji su mnogo putovali i poznato im je kako funkcionira suvremeni svijet jer su tu odrasli i obrazovali se. Kao argumentacija za navedeno može se uzeti sljedeće objašnjenje: "Ljudi koji regrutiraju članove za 'Al-Kaidu' koncentriraju se prije svega na pripadnike srednje klase, obrazovane studente koji su dosta putovali po svijetu... Bin Laden i njegovi suradnici traže pojedince određenog psihološkog profila, koji podrazumijeva visoku inteligenciju, ali i vjerski zanos kojim je lako manipulirati" (Džamić, 2002, 93).

Etika terorizma

"Tko ubije nedužna čovjeka, kao da je sve ljude pobio"
(Selimović, 1983, 223)

U vezi utjecaja suvremenog terorizma na društvo, posebno u kontekstu neselektivnog ubijanja, nameće se pitanje može li se s moralne točke terorizam uopće opravdati? Stoga, važan segment predstavlja etika terorizma zbog shvaćanja terorista da, po pravilu, oni nisu krivi već da su krivi oni koji ne ispunjavaju njihove zahtjeve. Sa aspekta etike pažnju izazivaju tri segmenta: primjena neselektivnog nasilja, podmukao način na koji to teroristi čine i korištenje nekonvencionalnog oružja, tj. oružja za masovno uništenje.

Danas je za žrtve terorizma, nedužne građane, udomaćen naziv *kolateralna šteta*, koja ljudski život stavlja u drugi plan, u kontekstu maksime 'cilj opravdava sredstva'. U kontekstu moralnih principa, ubiti nekog nedužnog je pogrešno (Stern, 2004, 25), bez obzira na krajnje konsekvence. U tom smislu

je i izjava Olafa Palmea: "Teror će uvijek biti teror, zločini će uvijek biti zločini, čak i onda kada su izvršeni u ime velikih principa i velikih ideala" (Gaćinović, 1994, 11).

Nasumično, neselektivno nasilje, svejedno iz kojih motiva i uvjerenja je izvedeno, najoštrije se kosi s etikom. Naime, teroristima se ozbiljno zamjera zbog neselektivnog nasilja, a teroristički akti se protive osnovnom etičkom načelu da nitko ne može biti kažnjen za postupak koji nije izvršio ili za čin za koji nije moralno neispravan. S tim u vezi, žrtve terorističkih napada nisu bili agresori kojima je trebalo uzvratiti, zbog čega "terorist svoj čin ne može opravdati kao djelovanje iz samoobrane" (Primorac, 2006, 47).

"Dileme prilikom primjene moralnih mjerila često nastaju zbog toga što terorist odbija vladajući moral i što u njegovim očima krug 'krivih' može da bude vrlo širok" (Dimitrijević, 1982, 114).

Kao primjer terorista koji su poštovali određene etičke norme izdvajaju se članovi pokreta "Narodna volja" koji su, prije svega, strogo nastojali da teroristički akt bude moralno opravdan, da pogodi one koji su krivi za svoje postupke, do te mjere da ima oblik formalno donesene presude.

Postoje i stanovišta da teroriste ipak treba razumjeti, pa iako ih osuđujemo, pogotovo zbog činjenice da terorizam izbija tek kada je na nekom području moralno i intelektualno oslabljen sistem samovrednovanja, ali da ne zaslužuju obranu niti opravdanje njihovih akcija. Teroristi se često nazivaju skrivenim neprijateljima zbog toga što su katkad duboko implementirani u društvima koja se spremaju uništiti, a njihovi napadi su neočekivani. "Teroristi neće uvijek biti primorani da se bore po pravilima snaga sigurnosti. Kada bi ovo zaista bilo moguće, onda bi terorizam nestao. Teroristi se bore iz sjenke, ne na otvorenom bojnom polju i konvencionalna taktika obično se ne može primijeniti na mrak terorizma" (White, 2004, 354).

S obzirom da su teroristički napadi nediskriminativni, to eliminira mogućnost da budu moralno opravdani, mada postoji politička praksa opravdavanja terorizma. Kako navodi M. Walzer, postoji nekoliko uobičajenih izgovora za terorizam:

- Prvi izgovor glasi da je terorizam posljednja mogućnost. Terorizam nije jedina alternativa, to je samo opravdanje terorista jer im je to prva i jedina opcija;
- Drugi izgovor je da su teroristi slabi i da ništa drugo ne mogu da učine. Značenje slabosti je dvostruko: slabost terorističke organizacije u odnosu na neprijatelja i slabost u odnosu na vlastiti narod. Ta druga vrsta slabosti – nemogućnost da mobilizira svoj narod jest ono što je presudno za izbor terorizma;
- Treći izgovor je zasnovan na stanovištu da terorizam nije posljednja opcija ni jedini mogući izbor, već univerzalni izbor;
- Četvrti izgovor se odnosi na pojam nevinosti – pogrešno je ubijati nevine, ali te žrtve baš i nisu potpuno nevine;
- Peti izgovor je tvrdnja da su svi očigledni i konvencionalni odgovori na terorizam (političke i vojne akcije) gori od samog terorizma.

Inače, u pogledu znanstvenog sagledavanja moralne opravdanosti terorizma, najbolje se poslužiti etičkim teorijama konzekvencijalizma i nekonzekvencijalizma. "Konzenkvencijalističko opravdanje nekog terorističkog čina ili politike mora pokazati tri stvari: da je cilj kojemu se teži dovoljno dobar da opravdava naneseo zlo; da će se terorizmom taj cilj doista postići; i da ga se ne može postići bilo kojim drugim, manje problematičnim sredstvima" (Primorac, 2006, 49).

Međutim, I. Primorac ipak odbacuje konzekvencijalističko poimanje opravdanosti terorizma ukoliko njegove posljedice imaju dobar krajnji rezultat, osim u izuzetno ekstremnim, ali veoma rijetkim situacijama. Ovdje se, prije svega, misli na slučajeve gdje je terorizam jedina dostupna metoda i gdje je zlo koje će se primjenom terorizma spriječiti tolikih razmjera da se može smatrati moralnom katastrofom.

Društvene posljedice terorizma

*"Odricanje svih obzira je prastari strah,
davna suština ljudskog bića koje želi moć, jer se boji"*
(Selimović, 1983, 117)

Kod istraživanja i sagledavanja uzroka i posljedica terorizma, svakako treba ozbiljno analizirati konkretne slučajeve terorističkih napada. Kao predmet razmatranja poslužiti će nam teroristički napadi u Turskoj, Grčkoj, Španjolskoj i Rusiji, kao i najskoriji u Engleskoj, koje su, uglavnom, izvršile nacionalističke i vjerske terorističke organizacije (Izvor: Zbornik tekstova *The Human Toll of Terrorism*, U.S. Department of State, 2005). Radi se o različitim vrstama terorističkih napada i različitim motivima, ali im je zajednička odlika da su žrtve bile nedužni civili. Ovi primjeri neselektivnog nasilja suvremenih terorista, koje kao osnovne karakteristike odlikuju bezosjećajnost i bezobzirnost, upravo mogu biti dokaz slabosti onih koji ga vrše.

Yildiz Namdar su pripadnici nacionalističke terorističke organizacije PKK 1995. godine ubili muža, koji je bio vojni aktivist, jer su im mete bile uglavnom pripadnici policije, vojske i državni činovnici, odnosno predstavnici vlasti. PKK je 1980-ih i 90-ih provodila kampanju terorizma, koja je rezultirala smrću više od 30000 turskih civila.

Priču počinje od dana koji je bio kao svaki drugi, putovala je u automobilu s mužem kada su ih na putu zaustavili ljudi koji su bili obučeni kao turski vojnici, ali su joj izgledali veoma čudno. Odveli su njenog muža, ne obazirući se na njeno preklinjanje i na plač njihove djece.

"...Ta čudovišta ne znaju ništa drugo osim da ubijaju ljude...Gdje su tu ljudska prava i humanost?... Samo želim pravdu. Zar mi nismo ljudska bića?... Murat nije pravio diskriminaciju između Turaka i Kurda, kunem se da nije...Terorist je svakome terorist-ljudskoj rasi je terorist..." (Zbornik tekstova *The Human Toll of Terrorism*, U.S. Department of State, 2005, 5)

Priča neimenovanog svjedoka nasilja španjolske terorističke organizacije ETA započinje sjećanjem kada je kao devetogodišnjak na televizijskim vijestima čuo da je poštar, koji mu je bio prijatelj, nastradao kao žrtva ETA-e:

"Nedugo nakon toga otkrio sam da je teroristička organizacija ETA ubila stotine ljudi, otela bezbroj i povrijedila hiljade... Ohrabrivan od oca, pridružio sam se 'Partiji ljudi', čim sam postao punoljetan... Sa 21 godinu sam gledao kako moj otac, kao član iste partije, mora imati policijsku pratnju jer se sumnjalo da ga ETA hoće ubiti... Kada sam napunio 23 i meni je trebala policijska pratnja. Od tada (sada imam 26 godina) živim pod permanentnom zaštitom dvije ili tri osobe koje su članovi organizacije koja osigurava civile... Terorizam je uzeo ljudsku cijenu koja ne može biti nadoknađena jer je veća nego broj ubojstava, otmica, ucjena i prijetnji. Terorizam u Baskiji funkcionira kao Mafija." (*Ibid*, 14-15)

Da bi objasnio što podrazumijeva pod tim, navodi iskustva njegove obitelji: njegovom djedu su stigla tri pisma ucjene zato što nije platio ogromne sume novca koje su od njega tražene; zato živi u stalnom strahu od ETA-e. U tri navrata su pokušali ubiti njegovog oca-dva puta 1997. i jednom 2000. godine; pet puta su policajci našli slike i različite dokumente njega i njegovog oca u posjedu ETA-e; nasilje i prijetnje od strane kriminalnih organizacija koje podržavaju ETA-u je bilo bezbroj, itd. Svoje svjedočenje zaključuje riječima da ovo samo djelomično ilustrira ljudsku, emotivnu i financijsku cijenu koju je njegova obitelj do sada platila suprotstavljajući se mafiji, jer želi živjeti slobodno u vlastitoj zemlji.

Ova priča se tiče sjećanja na Omagh, grad u Sjevernoj Irskoj, gdje je u kolovozu 1998. godine aktiviran automobil-bomba u blizini jednog trgovačkog centra. Posljedice eksplozije su bile 29 poginulih (devetoro djece, petnaest žena i pet muškaraca) i više od 250 povrijeđenih, a ovaj akt je ocijenjen kao najdramatičniji u mračnoj historiji nasilja koje se provodi u Sjevernoj Irskoj. Za napad je osumnjičena IRA, a napad u Omaghu je obnovio sumnje u napredak političkog procesa i najavio povratak na scenu nasilja u Sjevernoj Irskoj.

U prilog nepredvidljivosti u izboru meta terorističkih napada govori činjenica da napad nije izvršen na mjestu gdje je u prijetnji bilo najavljeno (u sudnici), već na drugom kraju grada koji je poznat kao trgovačka oblast i gdje se svakog trenutka nalazi veliki broj ljudi, a koja je posebno bila puna tog dana kada je izvršen napad, jer je mnogo obitelji došlo u kupovinu zbog skorog početka školske godine.

Kevin i Philomena Skelton su u vrijeme eksplozije stajali samo nekoliko koraka dalje od njihove kćerke. Philomena je poginula, a muž joj je na spomeniku napisao epitaf: "U znak divnog sjećanja na dragu suprugu i majku, Menu Skelton, ubijenu 15. kolovoza 1998. u bombaškom napadu u Omaghu, u 39 godini života. Ona je ubijena. Ubili su je ljudi koje nije briga što rade" (*Ibid*, 26).

Napad se dogodio na paradi povodom proslave pobjede nad fašizmom u ruskom gradu Kaspijsku, koji inače nije bio prvi u ovom gradu. Teroristi su aktivirali rasprskavajuću minu na mjestu gdje se održavala parada, a vlasti

su napad pripisale lokalnim islamskim ekstremistima. Inače, Rusija je u posljednjem desetljeću bila na meti takvih i sličnih napada u kojima je ubijeno i povrijeđeno na stotine nevinih civila.

Svjedok i žrtva napada Aleksey Volkov se prisjeća napada i momenata nakon toga:

"Kada je prvi val šoka prošao, par sekundi je nastupila tišina, a onda se začula vriska. Pogledao sam u svog prijatelja Slavika Lysenkova i vidio da je pogođen i da krvari. Samo mi je rekao "Duck!" i ja sam onda pao. Želio sam ustati, ali nisam mogao. Vidio sam da mi noga krvari. Pokušao sam zaustaviti krv, ali sam osjetio težinu u glavi." (Ibid, 42)

U prosincu 2001. godine, nakon godina šutnje i tuge, obitelji žrtava terorizma u Grčkoj skupili su se na ponoćnom bdijenju uz svijeće ispred zgrade Parlamenta kod spomenika 'Neznanom Vojniku'. Ovo je bio prvi javni događaj koji je organizirala organizacija poznata kao OS EDO, što u prijevodu znači "Nema više" ili "Što je dosta, dosta je". Protest je upriličen dan poslije 26. godišnjice od prvog terorističkog napada koji je izvela grčka teroristička organizacija "17 Novembar". U otvorenom pismu grčkog naroda se kaže: "Teroristi su shvatili našu šutnju kao praštanje. Tako su nastavili njihove aktivnosti bez ijedne otežavajuće prepreke. Istina je da su ti beskrupulozni ubojice uspjeli povrijediti ne samo nas već i čitavu zemlju" (Ibid, 54).

Organizacija OS EDO je nastavila nakon toga kampanju kroz edukaciju građana o ljudskoj cijeni koju uzima terorizam, ali i na druge načine.

Napadi u Londonu u srpnju 2005. godine ponovo su aktivirali Europljane da razmišljaju o uzrocima i posljedicama terorizma. Tada su se na četiri lokacije u centralnom djelu Londona u gradskom prijevozu (podzemna željeznica i autobus) dogodile eksplozije koje su izveli bombaši samoubojice, a forenzičkom istragom je utvrđeno da se u bombama nalazilo po 5 kilograma eksploziva. Također, utvrđeno je da su se eksplozije dogodile u razmaku od 50 sekundi, odnosno gotovo istovremeno. Naravno, žrtve i šteta su veliki (bilanca je 56 poginulih i 700 ranjenih), ali nakon toga se opet pojavila dilema zašto, kako i koji su motivi.

Na osnovu navedenih studija slučaja mogu se postaviti pitanja ima li upotreba ovakvog nasilja opravdanje i koji su psihološki motivi, ideološka uvjerenja, religiozna vjerovanja, kulturne ili etničke osobnosti i financijski motivi koji navode teroriste da čine tako monstruozne akte nasilja? Namjeru terorizma M. Walzer opisuje na sljedeći način: "Cilj mu je da izazove opću ranjivost. Ubij ove ljude da bi zaplašio one. Relativno mali broj mrtvih ljudi stvara veliki broj živih i prestravljenih taoca. To je zlo koje terorizam stvara: to nije samo ubijanje nevinih ljudi, već sa sobom povlači i prodiranje straha u svakodnevni život, remećenje privatnih planova, nesigurnost na javnim mjestima, prisilu da se stalno bude na oprezu" (Walzer, 2001).

Psihološki aspekti pojave terorizma

"Teroristički akt je destruktivan čin koji ostavlja prazan prostor na mjestu žrtve i dezorijentaciju u širem krugu ljudi"
(Dimitrijević, 1982, 156)

Polazeći od pretpostavke da je terorizam strategija psihološkog ratovanja, potrebno je odrediti psihološki kontekst u kome se javlja. Pod psihološkim aspektom pojave terorizma podrazumijevaju se psihološki procesi koji su u pozadini terorizma i uvjetuju njegov nastanak kao i, s druge strane, masovna psihologija straha koju izaziva kod publike i širi utjecaj.

Istraživanja o psihološkim procesima koji stoje iza terorizma kreću se u dva pravca: analiza psihološkog profila ličnosti terorista i analiza interakcije društvenih i psiholoških faktora. Dakle, radi potpunije analize psiholoških procesa neophodno je sačiniti presjek ličnosti terorista i argumenata koje oni ističu kao osnovnu motivaciju koja ih tjera da pribjegavaju terorizmu. Međutim, u osnovi takvog stanovišta postavlja se pitanje da li je uopće moguće definirati ličnost terorista? Neki autori smatraju da to nije moguće, te da nije moguće napraviti procjenu karaktera terorista koja bi imala smisla. Naime, zbog promjenljivog karaktera terorizma razumljivo je da se i profil terorista mijenja u skladu s prilikama, što dodatno usložnjava postojanje raznih tipova terorizma. Sigurno je da psihologija može objasniti nasilni karakter ljudi, ali ne može objasniti terorizam. Modalitet u kojem se manifestira nasilni karakter ljudi je agresivnost. Konrad Lorenc smatra da je agresivnost instinkt za očuvanje vrste te da ne predstavlja reakciju na određene vanjske faktore, već pretpostavlja prethodnu frustraciju.

S tim u vezi, optimistično zvuče stavovi da socijalna psihologija i socijalna psihijatrija mogu procijeniti pojave grupnog nasilja, te poduzeti terapijske i preventivne mjere protiv nasilja "jednog od najvećih zala suvremenog čovječanstva, koje povremeno prijeti uništenjem čitavog živog svijeta na zemlji" (Jerotić, 2000, 34).

Sušтина ovog problema je u tome da su ličnosti toliko različite da je nemoguće stvoriti jedan jedini bihevioralni profil. Ako pođemo od pretpostavke da jedan broj terorista nije prirodno predodređen za nasilje, jedini zaključak je da oni među njima koji su slabe ličnosti teže da budu vođeni, te se stoga priklanjaju karizmatском vodstvu i slijepoj poslušnosti.

Teroristi imaju iste društvene i psihološke motivacije kao i svi ljudi i obično se ponašaju na predvidljiv način, ali postoji jedan broj faktora koji su kod terorista jače naglašeni. Naime, za teroriste su politika i religija važnije nego za ostale ljude, a snagu im ulijevaju ciljevi za koji se bore i ideologije ili religije koje ih usmjeravaju. Na taj način teroristi traže podršku koja se zasniva na njihovoj orijentaciji. Generalno gledajući, sama osnova terorista da izvode akcije, leži u ideji da su oni dio nečeg višeg od njih samih. Pored toga, ima pragmatičnih gledišta u odnosu na profil terorista, koja razlikuju tri tipa terorista: kriminalci, ludaci i krstaši (J. White). Motivacija kriminalnih teroris-

ta je novac ili osveta. Ludaci imaju u pozadini više faktora a najčešće ih motivira uzbuđenje zbog nasilja koje čine ili zbog osjećanja nadmoći. Međutim, većina terorista su "krstaši", što znači da se služe terorizmom jer smatraju da jedino nasilnim putem mogu promijeniti društvo.

Do odgovara na pitanje što to teroriste motivira da čine nasilje može se doći kombiniranjem društvene strukture sa grupnom psihologijom, a da bi se napravio profil terorista najbolje je povezati društvene i psihološke faktore.

"Složeno, kompetitivno i diverzificirano društvo koje je opterećeno društvenim napetostima osuđeno je na to da se suočava sa bizarnim nasilničkim ponašanjem povezanim sa socio-patološkim fantazijama i destruktivnim impulsima uznemirenih i otuđenih pojedinaca" (Folk, 2003, 71).

Nije uputno tvrditi da postoji univerzalni obrazac za terorističku ličnost, niti da se teroristi većinom pridržavaju sličnih bihevioralnih obrazaca. Teroristi se međusobno podržavaju zato što su to pojedinci koje je društvo odbacilo jer su prekršili društvene norme, pa se oslanjaju jedni na druge zbog toga što ponašanje mora negdje biti podržano, a tim putem se razvija mentalitet koji kaže "mi smo jedno a oni drugo" (White, 2004, 29).

Ravnodušnost terorista za patnje žrtava nalazi se u sličnosti terorista s vojnicima koji se potpuno identificiraju s grupom, što se smatra "impersonalnošću" (K. Tomaševski). Sve izvan toga je za njih apstraktno, pa tako lakše pronalaze opravdanje za nasilje koje čine: "...umjesto o ljudima, razmišlja se o jedinkama, umjesto o konkretnim pojedincima, razmišlja o globalnim društvenim odnosima" (Tomaševski, 1983, 297).

Naime, sistem terorističkog nasilja se sakriva iza krupnih, ali nerealnih ideja, kao što su rušenje svjetskog poretka ili oslobađanje čovječanstva. Navedeni način razmišljanja se posebno može pripisati bombašima samoubojicama, koji ravnodušnoću prema vlastitom životu, čiju vrijednost jedino vide u ostvarenju ciljeva grupe, opravdavaju indiferentnost prema tuđem životu i patnjama. Međutim, takvo stanovište se ne može bespogovorno primijeniti na društveno-ekonomske uzroke terorizma.

"Tamo gdje postoji potpuna ravnodušnost prema ljudskim patnjama, uvijek postoje psihopatološki, a ne društveni ili politički uzroci terorizma. Ekstremna okrutnost, proračunati sadizam ili druge indicije koji ukazuju na izopačenost, premda mogu biti proizvod supkulture nasilja, najčešće nisu obilježje terorizma koji ima društveno-ekonomske uzroke ili ciljeve" (Tomaševski, 1983, 298).

Teroristi se ne rađaju prirodno predodređeni za zločine koje čine, već za tu namjenu postoje određeni socio-psihološki uvjeti u kojima se teroristi pripremaju. Sociolozi i socijalni psiholozi otkrili su da terorističke grupe koriste tehnike slične sektaškim u svrhu transformacije normalnih pojedinaca u beskrupulozne ubojice. U tom smislu, smatra se da postoji pet faza kroz koje budući teroristi prolaze u tom procesu – otuđivanje, osamljivanje, odvajanje od ostalih stvari, dehumanizacija i satanizacija (Stahelsky, 2004). A. Stahelsky je uvjeren da se većina terorističkih grupa služi ovim socio-psihološkim teh-

nikama i da ih smatraju veoma korisnima, te da za uspješniju borbu protiv terorizma treba prvo pronaći takve kampove i istrijebiti ih.

U prilog drugoj stavci koja, također, čini psihološki aspekt terorizma, a to je izazivanje masovne psihologije straha, može poslužiti stav terorista da je svaka vrsta nasilja prihvatljiva zato što doprinosi općem osjećanju panike i frustracije, što se odražava kao eho na one kod kojih treba postići cilj. Naime, uvriježeno je mišljenje terorista da se atmosferom nasilja stvara politička situacija u kojoj se najlakše postiže uspjeh. Pored toga, kod političkog terorizma je istaknuta potreba da se stvari drammatiziraju, a akcije su simbolički osmišljene da utječu na širu publiku.

"Terorističke organizacije nastoje ne samo da stvore strah kod protivnika, već i paniku i da svojom akcijom, na prvom mjestu, ostvare pragmatične ciljeve" (Gaćinović, 1994, 23).

Nadalje, cilj terorista je da potkopaju vjeru ljudi u kolektivne vrijednosti društva povećavanjem potencijalnih prijetnji do tog nivoa da sigurnost nadmašuje političku zabrinutost. Također, po mišljenju istraživača u oblasti borbe protiv terorizma Boaza Ganora, primarni cilj terorista je izazivanje straha u ciljanoj populaciji, u namjeri da se taj strah reflektira kao pritisak na vlast, a da uspjeh te strategije ovisi o stupnju straha od budućih napada. Zapravo, ta strategija počiva na ideji da terorizam upotrebljava žrtvinu vlastitu maštu protiv nje same. Ovaj istraživač je klasificirao strah koji postoji u sjenci terorizma, te smatra da on ima dvije komponente – racionalnu i iracionalnu. Racionalni strah je proizvod mogućnosti od nasilne smrti u terorističkom napadu, sa stupnjem uznemirenosti koji je opravdan zbog aktualnih događanja. S obzirom na veliki broj napada, takav strah je prirodan. Iracionalan strah opisuje kao podmukao element, koji nije izazvan aktualnom statistikom i mogućnošću da se bude ubijen ili povrijeđen u terorističkom napadu, čak ni indijom da će se teroristički napad uopće dogoditi.

Međutim, shodno primjerima iz posljednjih godina kojima smo svjedoci, očigledno da terorističke strategije namjernog izazivanja straha nisu imale mnogo uspjeha u ostvarivanju društvenih promjena, a ako zađemo u prošlost to je još očiglednije. Uzmimo za primjer atentate na najviše političke dužnosnike. Likvidiranjem tih pojedinaca teroristi nisu ostvarivali krajnji cilj, jer promjena koju su željeli se nije mogla ostvariti zamjenom ličnosti, već to podrazumijeva i promjenu sistema i ustanova klasne vladavine.

Izgleda da je došao trenutak iščekivanja zakašnjelog shvaćanja suvremenih terorista da tim što nastrada neograničeni broj ljudi u eksplozijama neće promijeniti svijet, samo će srušiti jedan njegov mali dio, doduše nenadoknativ.

Historijski aspekti pojave terorizma

"*'Ja se bunim, mi dakle jesmo', govorio je rob*"
(Camus, 1976, 241)

Historijski aspekt terorizma odnosi se na razvoj terorizma i različite forme njegove manifestacije u različitim vremenima. Naime, skoro da nije moguće govoriti o terorizmu izvan historijskog konteksta terorističke borbe.

Koncept terorizma evoluirao je tokom vjekova. Tako se pred kraj 19. stoljeća u Europi dogodila serija senzacionalnih ubojstava. Naime, anarhisti i socijalni revolucionari su izvodili atentate na kraljeve i kraljice, aristokrate i državne službenike, čime su izazvali veliku zabrinutost vladajućih elita. Čitava priča je počela u Rusiji, gdje je krajem 19. stoljeća intelektualna elita smatrala da je terorističko nasilje jedini način da se modernizira rusko društvo, što je pokušala ostvariti kroz djelovanje terorističke organizacije "Narodna volja". Inače, u historijskoj perspektivi, ističu se upravo aktivnosti ruskih terorista zbog nekih osobina koje su ih odlikovale, a koje su do danas popularne u grupama koje se služe terorizmom, posebno u pogledu načina izvršenja: "Terorizam s kraja devetnaestog i početka dvadesetog stoljeća postavio je standarde brutalnosti koji su postali *modus operandi* posljednje dvije vladavine dinastije Romanovih, a zatim i sovjetskog režima" (Stern, 2004, 22).

Terorizam je u Rusiji započeo u drugoj polovini 19. stoljeća na inicijativu radikalnih demokrata koji su smatrali da se demokratizacija može postići samo nasilnom revolucijom. Tako je jedan broj demokrata počeo ilegalno provoditi subverzivnu djelatnost i nasilje, a terorizam je imao funkciju sredstva za izazivanje revolucije. Točnije, radikalni demokrati su 1848. godine preuzeli kontrolu nad revolucionarnim pokretom i provele revoluciju zasnovanu na ubojstvima i nasilju, a termin terorizam sve više se počeo upotrebljavati pri opisivanju tog nasilja. Otuda se pristalice provođenja revolucije u Rusiji krajem 19. stoljeća nazivaju teroristima: "Oni su popularno nazivani "teroristima" zbog toga što su očekivali da ostvare društvenu revoluciju terorizirajući kapitalističku klasu i njene pristalice" (White, 2004, 83).

U okviru revolucionarnog pokreta razvila se ideja o tajnom djelovanju, koja od kolovoza 1862. godine dobiva svoje ostvarenje formiranjem organizacije "Zemlja i sloboda". Tijekom najuspješnijeg perioda ruskog terorizma militantni članovi grupe "Zemlja i sloboda" osnovali su terorističku organizaciju "Narodna volja", koja je djelovala od 1878-1881. godine. Terorističku taktiku 'narodovoljaca' odlikovala su ubojstva i likvidacije krupnijih političkih ličnosti, a glavno načelo im je bilo "propaganda djelom" (Hofman, 2000, 13). Tako su tijekom tog perioda njeni članovi počinili mnoga politička ubojstva, zaključno sa atentatom na ruskog Cara Aleksandra II. 1881. godine. Naime, s vremenom je ova organizacija, iako je primarno imala revolucionarni cilj, sasvim napustila ideju narodne revolucije i usredotočila se na političku borbu, na uništenje vlasti kroz razne oblike djelovanja ove tajne organizacije. Terori-

zam je u takvim okolnostima očigledno bio neizbježan: "Teror, dakle, nije princip, već nužno zlo na koje su narodovoljce prisilili uvjeti političke despotije" (Perović, 1986, 133).

Practiciranje terorizma u Rusiji nekoliko je godina bilo intenzivno i za to je teroristima bilo suđeno i izricane su im smrtne kazne, što nije umanjilo terorističke aktivnosti već se "pretvorilo u društvenu zarazu" (*Ibid*, 131). Jedini uvjet za pristupanje organizaciji "Narodna volja" bila je spremnost na akciju i vlastitu apsolutnu žrtvu. Navedeno najbolje oslikava iskaz člana te organizacije uoči atentata na Aleksandra II.: "Aleksandar II. mora umrijeti. Meni ili nekom drugom past će udio da mu zadamo strašni posljednji udarac, koji će odjeknuti u čitavoj Rusiji i čiji će eho doprijeti do svakog njenog kutka. To će pokazati bliska budućnost. On će umrijeti, a zajedno sa njim umrijet ćemo i mi, njegovi neprijatelji, njegove ubojice...Meni nije suđeno da sudjelujem u posljednjoj borbi. Sudbina me je predodredila za ranu smrt, i ja neću vidjeti pobjedu, neću živjeti nijedan dan, nijedan čas u svijetlo vrijeme pobjede, ali smatram da ću svojom smrću učiniti sve što sam dužan učiniti i nitko na svijetu ne može ništa više tražiti od mene" (*Ibid*, 130).

Pored toga, na nastajanje suvremenog terorizma značajno su utjecale antikolonijalne i nacionalističke težnje, te ljevičarska politička ideologija, koje su stupile na scenu poslije Drugog svjetskog rata. Takva se situacija zadržala do devedesetih godina 20. stoljeća, od kada do danas terorizam motivira religija. Sa historijskog aspekta, ovaj je period značajan jer od tada terorizam ima internacionalnu dimenziju. Naime, s ideološkim terorizmom je započela internacionalizacija terorizma, što je najuočljivije na primjeru ljevičarskih terorističkih organizacija. Ideološki teroristi su se povezivali iz različitih razloga: zajedničke ideologije, zajedničkog neprijatelja ili zbog zajedničkih interesa, kao što su, recimo, bili kampovi za obuku terorista. Faza ideološkog terorizma prvo se javila u razvijenim zemljama zapadnog društva, zemljama koje postižu uspjehe u ekonomskom razvitku i podizanju blagostanja (Njemačka, Italija, Francuska i Španjolska). "Ideološke terorističke sekte ovakve vrste nastajale su isključivo unutar industrijaliziranih liberalnih demokracija koje su tako snažno mrzile" (Wilkinson, 2002, 36).

Stanovište koji se najčešće može sresti u literaturi je da je ideološki terorizam u Europi započeo nasiljem ljevičara, koje je bilo posljedica društvene i političke frustracije, a smatran je začetkom neke vrste socijalne revolucije. Potom su se, kao odgovor na ljevičarski ideološki terorizam, počele pojavljivati i desničarske grupe. Kampanja ideološkog terorizma je prvo započela protestima protiv Vijetnamskog rata i pobunom protiv industrijskog društva u Njemačkoj, a zatim se prenijela na Francusku, Belgiju i Italiju. Postoje mišljenja da je taj val nasilja u Europi bio organizirana međunarodna kampanja terorizma protiv Zapada i odgovor na modernizaciju i industrijalizaciju Zapadne Europe (J. White).

Stav ideoloških ljevičarskih terorista je bio da se odsustvo masovne podrške u svojim zemljama može nadoknaditi prenošenjem klasne borbe na širi, svjetski plan. To je i uvjetovalo pad ljevičarskog terorizma nakon 1986.

godine, ali su se ipak prije toga ljevičarske terorističke grupe iz Francuske, Belgije, Njemačke i Italije, potaknute slabošću, ujedinile u cilju pokušaja spajanja financijskih sredstava i podrške (J. White).

Politički i ideološki aspekti pojave terorizma

*"Kada načela zataje, ljudi imaju samo jedan način
da ih spase i da spase vjeru, a to je da umru za njih"*
(Camus, 1976, 129)

Osnovni razlozi za izučavanje političkog i ideološkog aspekta terorizma nalaze se u njegovom političkom izvorištu. Naime, promatrano iz ugla većine definicija, terorizam je politički pojam zbog njegove osnovne svrhe – to je sredstvo namijenjeno da izazove reakciju.

U kontekstu političkog i ideološkog aspekta suvremenog terorizma, kao glavna teza se izdvaja njegov utjecaj na demokratska društva, jer "opravdano je tvrditi da je svaki teroristički čin, kao politički akt, negacija demokracije" (Gaćinović, 1994, 7).

Utjecaj terorizma na demokratska društva može biti dvostruk: direktan (promjene režima, izbori i sl.) i indirektan (izazivanje panike, straha, utjecaj na turizam, smanjivanje građanskih sloboda, utjecaj na medije i sl.).

Također, za ovaj aspekt je vezan i pokušaj ostvarenja totalitarnog cilja putem terorizma, gdje je namjera da se kroz fiksaciju totalitarnog cilja intenzivira moć terorizma, čemu doprinosi politički motivirana namjera. Naime, najčešći motiv za nastanak totalitarnog cilja je nepodržavanje terorističkih ciljeva od većine stanovništva, jer proglašavanje ciljeva neke terorističke grupe političkim i traženje legitimiteta vlastite borbe može biti sasvim subjektivno i stoga iskrivljeno. Upravo u takvim slučajevima se stvara "ideološka baza međunarodnog terorizma" (*Ibid*, 71), koju čini određena grupa ljudi, koja se ne pridržava usvojenih normi, već sebi pripisuje pravo da svim raspoloživim sredstvima, uključujući i fizičko nasilje, mijenja sistem. Naime, ovdje je naglasak upravo na toj odlici terorizma da se, u kontekstu različitih ideologija, u želji za ostvarenjem političkih ciljeva, teroristi služe totalitarnim stavovima kao svojim konačnim ciljem. I ne samo to, kao totalitaran, terorizam ima namjeru da nametne i kontrolira društvo, u cilju stjecanja podrške.

P. Wilkinson smatra da terorizam nema puno uspjeha u određenim društvima: "Kao oružje upereno protiv solidno utemeljenih liberalnih demokracija ili protiv domaćih autokracija, terorizam se pokazao kao gotovo potpun neuspjeh" (Wilkinson, 2002, 42).

Politički aspekt terorizma može se uočiti na tri načina: prvo, na osnovu subjektivnog stava i uvjerenja terorista da može izazvati političke promjene; drugo, na osnovu procjene objektivne mogućnosti da se terorističkim aktima izazovu promjene vlasti i uopće u društvu; i treće, na osnovu najobjektivnije procjene da li je čin imao političke posljedice (V. Dimitrijević).

Međunarodno-pravni aspekt pojave terorizma

Neizostavno je važan međunarodno-pravni aspekt terorizma, jer najveći dio terorističkih akcija ima međunarodnu dimenziju, što najčešće proistječe iz dva razloga: prvo, teroristički napadi su usmjereni na teritorij neke države ili protiv stranog cilja u vlastitoj državi; i drugo, terorističke grupe u inozemstvu traže podršku, oružje i skloništa (P. Wilkinson). Naime, međunarodni teroristički čin vrlo često uključuje građane više država, pa svaka značajna suvremena teroristička kampanja ima međunarodnu dimenziju.

"Na primjer, IRA prikuplja sredstva u SAD-u, a kao sklonište, logističku i organizacijsku bazu, te kao izvor regruta koristi Republiku Irsku. Baskijska teroristička skupina ETA na sličan način koristi francuski teritorij kao utočište i kao bazu za planiranje operacija" (Wilkinson, 2002, 199).

Shodno tome, aktivnosti međunarodne zajednice na planu borbe protiv terorizma se ogledaju kroz veliki broj međunarodno-pravnih akata. Međutim, sa stanovišta nekih istraživača, to nije dovoljno, jer međunarodno pravo ne pokriva u dovoljnoj mjeri asimetrične ratove. Naime, u svojoj analizi strateških odgovora međunarodne zajednice na terorizam, N. Dragojlović-Čirić zaključuje u čemu se sastoje nedostaci međunarodnog prava na ovom planu: "Ono kao krivična djela sankcionira neka sredstva kojima se teroristi služe – otmice aviona, napade na diplomatska i konzularna predstavništva stranih zemalja, uzimanje talaca, kao i razvijanje, širenje i upotrebu nuklearnog, kemijskog i biološkog oružja. Ovakav tretman terorističkih aktivnosti može imati uspjeha unutar jedne države. Međutim, postojeće međunarodno pravo ne može uspješno sankcionirati globalni terorizam sa kakvim se države danas suočavaju" (Čirić-Dragojlović, 2005, 80).

Nasuprot tome, izvjesni stavovi govore u prilog tome da je međunarodni terorizam lakše nadgledati i kontrolirati nego unutrašnji terorizam, kao i da je u posljednjih 25 godina ostvaren značajan napredak na planu borbe protiv međunarodnog terorizma, posebno kroz međunarodne sporazume koji sankcioniraju terorizam (A. Merari). Treba naglasiti da Europska Unija procjenjuje da terorizam njenoj sigurnosti šalje nove vrste prijetnji koje su raznovrsne i nepredvidljive. U skladu s tim, službeno mišljenje Europske Unije je da je terorizam dobio globalni značaj i da je povezan sa nasilnim religijskim ekstremizmom, a da je Europa postala i meta i baza ekstremizma.

"Islamski terorizam se može smatrati najozbiljnijom prijetnjom Uniji, ističe se u posebnom izvještaju europske policijske organizacije EUROPOL, koji je objavljen sredinom veljače 2002. u Bruxellesu" (Džamić, 2002, 9).

Navedene stavove navodim iz razloga što i pored svijesti o prisutnosti ovog problema, najviša politička tijela očigledno nisu uspjela u potpunosti eliminirati i suzbiti terorizam, pa postoje strepnje da će neuspjeh u iskorjenjivanju osnovnih uzroka terorizma gotovo izvjesno produžiti doba terorizma.

Literatura:

- Baudrillard, J., *Duh terorizma*, MEANDAR, Zagreb, 2003.
- Camus, A., *Pobunjeni čovjek*, ZORA-GZH, Zagreb, 1976.
- Castells, M., *Moć identiteta*, Golden Marketing, Zagreb, 2002.
- Ćirić-Dragojlović, N., "Strateški odgovor SAD i EU na terorizam", u: Zbornik radova *Nacionalna i globalna bezbednost*, Centar za civilno-vojne odnose, Beograd, 2005.
- Dimitrijević, V., *Terorizam*, Radnička Štampa, Beograd, 1982.
- Džamić, D., *Evropa u mreži terorista*, Smederevski istočnik, Smederevo, 2002.
- Eisenstadt, S., *Fundamentalizam, sektaštvo i revolucija*, Politička kultura, Zagreb, 2004.
- Folk, R., *Veliki teroristički rat*, Filip Višnjić, Beograd, 2003.
- Gaćinović, R., *Terorizam i propaganda*, Mladost, Beograd, 1994.
- Hantington, S., "Nije reč o sukobu civilizacija i kultura", u: Zbornik tekstova *Senka Rima nad Vašingtonom – Pro et contra*, Filip Višnjić, Beograd, 2002.
- Hofman, B., *Unutrašnji terorizam*, ALFA, Beograd, 2000.
- Ivanović, Ž., Uvod Zbornika tekstova *Senka Rima nad Vašingtonom – Pro et contra*, Beograd, 2002.
- Jerotić, V., *Čovek i njegov identitet*, Ars Libri, Beograd, 2000.
- Lorenc, K., *O agresivnosti*, Savremena administracija, Beograd, 1970.
- Merari, A., "Terorizam kao borbena strategija: prije i ubuduće", u: Taylor, M., Horgan, J., (ur.), *Terorizam u budućnosti*, Golden Marketing, Zagreb, 2000.
- Perović, L., *Planirana revolucija*, BIGZ, Beograd, 1986.
- Primorac, I., *Etika na djelu*, KruZak, Zagreb, 2006.
- Selimović, M., *Derviš i smrt*, BIGZ, Beograd, 1983.
- Stahelski, A., *Terrorists Are Made, Not Born: Creating Terrorists Using Social Psychological Conditioning*, Washington, 2004.
- Stern, Dž., *Ekstremni teroristi*, ALEKSANDRIA PRESS, Beograd, 2004.
- Tomaševski, K., *Izazov terorizma*, MLADOST, Beograd, 1983.
- Wilkinson, P., *Terorizam protiv demokracije*, Golden Marketing, Zagreb, 2002.
- White, Dž., *Terorizam*, ALEXANDRIA PRESS, Beograd, 2004.
- Walzer, M., "Excusing Terror", *The American Prospect*, Vol. 12, No. 18, October 2001.
- Zbornik tekstova *The Human Toll of Terrorism*, U.S. Department of State, 2005.

Summary

Different Aspects of Terrorism in Europe

Taking into consideration the complexity of terrorism, an almost unique appearance or phenomena, as one of the ways of manifesting violence in order to achieve political or other goals, it is necessary to analyze it from several aspects, according to its social influence.

Terrorism not only has sociological, psychological, historical and international-legal connotations, but each of these segments causes its appearance. Studying terrorism must be based not only on its context, but also on the consequences caused by its violent activity.

Especially since the most exposed goals of terrorist attacks are conditioned by ideological, ethno-separatist and religious, precisely Islam-fundamentalist elements.

Key words: terrorism, terrorism aspects, influences, roots and consequences of terrorism, ethics of terrorism